

ใบความรู้ที่ ๓.๑ เรื่อง สำนวนของไทย
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ เรื่อง ชัดเกลาคำคมิตด้วยคำคม
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง สำนวนของไทย
รายวิชา ภาษาไทย๑ รหัสวิชา ท๒๑๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

สำนวนไทย คือถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า **สำนวน** คือถ้อยคำ กลุ่มคำ หรือความที่เรียบเรียงขึ้นในเชิงอุปมาอุปมัยโดยมีนัยแฝงเร้นซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง แยกกาย เพื่อให้ผู้รับได้ไปตีความ ทำความเข้าใจด้วยตนเองอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งอาจแตกต่างไปความหมายเดิมหรืออาจคล้ายคลึงกับความหมายเดิมก็ได้ สันนิษฐานว่า สำนวนนั้นมีอยู่ในภาษาพูดก่อนที่จะมีภาษาเขียนเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยเมื่อพิจารณาจากข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ก็พบว่ามีสำนวนไทยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ เช่น *ไพร่ฟ้าหน้าใส* หมายถึงประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข

การแบ่งประเภท

๑. การแบ่งตามมูลเหตุ

๑. หมวดที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น ตื่นแต่โกโห่ ปลากระตี่ได้น้ำ แมวไม่อยู่หนูร่าเริง ไก่แก่แม่ปลาช่อน
๒. หมวดที่เกิดจากการกระทำ เช่น โกลปิ่นเที่ยง สาวไส้ให้กากิน ชักใบให้เรือเสีย ปิดทองหลังพระ สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง
๓. หมวดที่เกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น ตีวัวกระทบคราด ไกล่เกลื่อกินต่าง ช่าควายอย่าเสียดายพริก
๔. หมวดที่เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ น้ำเซียวอย่าขวางเรือ
๕. หมวดที่เกิดจากระเบียบแบบแผนประเพณีความเชื่อ เช่น กงเกวียนกำเกวียน คู่แล้วไม่แคล้วกัน ปลุกเรื่อนตามใจผู้อยู่
๖. หมวดที่เกิดจากความประพฤติ เช่น หิมหิมหิมขิ้นปลามัน ตักน้ำใส่กะโหลกชะงอกดูเงา คบคนดูหน้าซื้อผ้าดูเนื้อ ชี้เกียจสันหลังยาว

๒. มีเสียงสัมผัส

๑. คำสัมผัส เช่น คอขาดบาดตาย (ขาด กับ บาด คล้องจองกัน) มั่งมีศรีสุข (มี กับ ศรี คล้องจองกัน) ทำมาค้าขาย (มา กับ คำ คล้องจองกัน)
๒. ๖-๗ คำสัมผัส เช่น ปากเป็นเอก เลขเป็นโท (เอก กับ เลข คล้องจองกัน) คดในข้องอในกระดุก (ข้อ กับ งอ คล้องจองกัน) แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร (พระ กับ ชนะ คล้องจองกัน) ชิงกีร์ราชาภิเษง (รา กับ ช่า คล้องจองกัน)
๓. ๘-๙ คำสัมผัส เช่น โกงามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี ตักน้ำใส่กะโหลกชะงอกดูเงา

๓. ไม่มีเสียงสัมผัส

๑. ๒ คำเรียงกัน เช่น กัดฟัน ของร้อน ก่อหวอด
๒. ๓ คำเรียงกัน เช่น ไกลปืนเที่ยง ก้างขวางคอ ดาบสองคม พริกกับเกลือ
๓. ๔ คำเรียงกัน เช่น ไกลเกลือกินต่าง ผักชีโรยหน้า เข้าด้ายเข้าเข็ม
๔. ๕ คำเรียงกัน เช่น ชักแม่น้ำทั้งห้า ลางเนื้อชอบลางยา ขว้างงูไม่พ้นคอ
๕. ๖-๗ คำเรียงกัน เช่น ยกภูเขาออกจากอก วันพระไม่มีหนเดียว ตำนานพริกละลายแม่น้ำ

ด้านคุณค่า

ภาษาพูดหรือภาษาเขียนของคนแต่ละชาติย่อมจะมีอยู่ด้วยกันสองอย่าง คือ พูดตรงไปตรงมาตามภาษาของตนเอง เป็นภาษาพูดที่ต่างคนต่างฟังเข้าใจกันได้ง่าย พูดเป็นชั้นเชิง มีการใช้โวหารและคำคล้องจองในการพูดและการเขียน ทั้งนี้ เพื่อให้ความหมายชัดเจนหรือขยายความออกไปให้กระจ่างขึ้น หรือเพื่อให้เกิดความไพเราะน่าฟัง เป็นภาษาที่เราเรียกว่า "โวหาร" "เล่นลิ้น" หรือ "พูดสำบัดสำนวน" สำนวนเหล่านั้นจะแสดงความหมายอยู่ในตัวประโยคนั้นเอง